

Юрій Юрійович КОВАЛЬОВ,
кандидат юридичних наук
(Національний науковий центр «Інститут
судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України, м. Харків)

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОНТРАБАНДОЮ: КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті досліджується предмет кримінального правопорушення як ключовий елемент криміналістичної характеристики злочину контрабанди. Обґрунтовано необхідність міждисциплінарного підходу до його аналізу, що охоплює як кримінально-правову, так і криміналістичну площину. На підставі аналізу чинного законодавства та наукових джерел визначено, що предметами контрабанди можуть бути об'єкти з майновою, культурною чи іншою суспільною цінністю, які незаконно переміщуються через митний кордон України. Особливу увагу приділено характеристикам предметів контрабанди культурних цінностей, зброї, технічних засобів негласного контролю, лісоматеріалів і підакцизних товарів. Виявлено проблеми правозастосування, пов'язані з неузгодженістю нормативного визначення таких об'єктів. Запропоновано шляхи удосконалення підходів до визначення предмета злочину з метою підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, контрабанда, криміналістична характеристика, механізм злочину, предмет злочину, культурна цінність, наркотична речовина, вогнепальна зброя.

Постановка проблеми. Формування криміналістичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень можливе на підставі комплексного вивчення механізму злочинної діяльності. Як правило, інформаційне підґрунтя таких рекомендацій пов'язують із криміналістичною характеристикою, яку розуміють, як узагальнену інформаційну модель, що відображає систематизований опис типових криміналістично значущих ознак окремих категорій кримінальних

правопорушень, що мають важливе значення для їхнього виявлення та ефективного розслідування¹.

Криміналістична характеристика контрабанди, як вказує В. М. Шевчук, є узагальненою інформаційною конструкцією, що відображає систематизований опис типових криміналістично значущих ознак цього виду злочинів, які мають істотне значення для їх виявлення, розкриття та ефективного розслідування. До ключових структурних компонентів криміналістичної характеристики контрабанди, як правило, відносять:

- 1) предмет злочинного посягання;
- 2) способи вчинення та приховування злочину;
- 3) характерні сліди, що залишаються внаслідок його вчинення;
- 4) типову обстановку вчинення правопорушення;
- 5) криміналістично значущі особливості особи правопорушника².

Таким чином одним із ключових елементів криміналістичної характеристики є предмет кримінального правопорушення.

Дослідження предмета злочину з позицій методологічного апарату наук кримінально-правового циклу дає підстави стверджувати, що він має міждисциплінарний характер. У криміналістиці йому також приділяють вагому увагу: як правило, у контексті дослідження механізму злочину та криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

З урахуванням нещодавніх змін до законодавства, запроваджених Законом України від 09.12.2023 № 3513-IX, яким були внесені зміни до статей 201, 201-1, 201-3, 201-4 Кримінального кодексу України (далі – КК України) щодо криміналізації контрабанди окремих категорій товарів³, постає потреба у всебічному їх науковому аналізі, зокрема і в аналізі предмету цих кримінальних правопорушень.

Мету статті визначено як розкрити особливості криміналістичної характеристики предмету кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою.

Виклад основного матеріалу. Традиційно над дослідженням сутності предмету злочину працювали представники науки кримінального права. На сьогодні категорія предмета злочину, у контексті сучасного кримінального права, розглядається як багатоаспектне поняття, що потребує міждисциплінарного підходу до аналізу. Поняття «предмет злочину» є одним із ключових у структурі складу кримінального правопорушення, оскільки дозволяє встановити, на які конкретні блага або об'єкти було спрямоване суспільно небезпечне діяння. З огляду на зміни у соціально-

¹ Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Т. 49. С. 134.

² Шевчук В. М. Розділ VIII «Розслідування контрабанди» / Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. С. 481—537. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.07.2025).

економічних умовах, розвиток кримінального законодавства та зростання обсягу протиправних діянь у сфері обігу товарів, визначення юридичної природи предмета злочину набуває особливої ваги. Це зумовлює необхідність уточнення ознак предмета злочину, його відмежування від суміжних правових категорій та аналізу його функціонального значення в межах кваліфікації кримінально протиправної поведінки. Попри це, кримінальний закон не закріплює дефініцію цього поняття, що також сприяє розвитку наукових дискусій.

Науковці слушно зауважують, що одна й та сама матеріальна річ залежно від змісту складу конкретного злочину може набувати різного правового значення – фігурувати як знаряддя його вчинення, як технічний чи інший засіб, за допомогою якого реалізується злочинний намір, або як предмет посягання. Водночас у межах одного складу злочину така річ не може одномоментно поєднувати декілька із цих функціональних характеристик¹. Таким чином слушною є позиція Л. Демидової про те, що у кримінально-правовій доктрині поняття «предмет злочину» набуває різного трактування, залежно від підходів до його інтерпретації як елемента складу злочину. Його розуміння тісно пов'язане з методологією правової оцінки об'єктів зовнішнього світу, щодо яких може здійснюватися протиправний вплив. Визначення предмета злочину залежить від характеру суспільних відносин, що підлягають охороні, та специфіки діяння, яке вчиняється².

Криміналістичне осмислення категорії предмет контрабанди неможливе без урахування особливостей кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень цієї групи. На сьогодні законодавцем встановлено кримінальну відповідальність за контрабанду:

1) культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, (ст. 201 КК України);

2) лісоматеріалів і цінних порід дерев (ст. 201-1 КК України);

3) товарів (крім підакцизних товарів та електричної енергії) (ст. 201-3 КК України);

4) підакцизних товарів (ст. 201-4 КК України);

5) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів³.

Системний аналіз положень кримінального закону дозволив вченим вказати, що предметом кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, є будь-які об'єкти, що переміщуються через митний кордон

¹ Тельпіс М. В. Відмежування знарядь і засобів вчинення злочину від предмета злочину. *Право і суспільство*. 2019. № 3. Ч. 2. С. 197.

² Демидова Л. Майно як предмет злочину. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 275.

³ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.02.2025).

України та мають майнову, ринкову чи іншу цінність. Сюди, як вказує Ш. Давлатов і П. Купріяненко, слід включати результати інтелектуальної діяльності, товари, послуги, роботи, тобто все, що може бути предметом цивільного обігу, продажу чи обміну. Відповідно до пункту 57 частини 1 статті 4 Митного кодексу України, поняття «товари» охоплює усі види рухомого майна (за винятком транспортних засобів комерційного призначення), а також валютні цінності, об'єкти культурної спадщини та електроенергію, що транспортується по лініях електропередачі. Тому логічно вчені намагаються осмислити запитання чому в межах статті 201-3 КК України електрична енергія виключена із предмета злочину, хоча згідно зі статтею 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» вона прямо визнається товаром, придатним для комерційного обігу. Ще одне відкрите питання про те, чи можуть транспортні засоби некомерційного призначення визнаватися предметом контрабанди¹. Таким чином, чинна редакція кримінального закону не вирішує всі дискусійні питання, що можуть виникнути під час кримінально-правової оцінки діянь окремої особи, події тощо.

Ю. Ю. Забуга та Т. О. Михайліченко вказують, що згідно з частиною першою статті 201 Кримінального кодексу України, до предметів контрабанди належать об'єкти, що становлять підвищену суспільну небезпеку: культурні цінності, токсичні, потужнодіючі, вибухонебезпечні та радіоактивні речовини, зброя й боєприпаси (за винятком гладкоствольної мисливської зброї та сумісних із нею боєприпасів), окремі частини нарізної вогнепальної зброї, а також технічні засоби, що дають змогу приховано отримувати інформацію. У свою чергу, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-1 КК, є деревина – зокрема цінних і рідкісних порід, необроблена деревина, а також будь-які інші види лісоматеріалів, експорт яких за межі митної території України прямо заборонений законодавством. Формулювання «а також» у цій нормі дає змогу тлумачити зазначений перелік як уточнення до більш загального поняття — заборонених до вивезення лісоматеріалів. У статті 201-3 КК України йдеться про товари (за винятком підакцизної продукції та електроенергії), які при переміщенні через митний кордон без належного контролю і в обсязі, що перевищує 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, визнаються предметом контрабанди. Водночас ст. 201-4 КК України окремо передбачає відповідальність за переміщення підакцизних товарів (окрім електроенергії), якщо їхня вартість становить 750 н.м.д.г. або більше. Ці об'єкти, відповідно до позиції вчених, мають між собою ієрархічний зв'язок: загальною категорією є товари, як це визначено в ст. 201-3 КК, тоді як до спеціальних категорій — або частин цілого — належать підакцизна продукція (крім електроенергії), заборонена до експорту деревина, культурні цінності, небезпечні речовини, зброя та

¹ Давлатов Ш. Б., Купріяненко П. А. Криміналізація контрабанди товарів: проблеми застосування. *Правова позиція*. 2014. № 2 (43). С. 42.

засоби негласного контролю, згадані в статтях 201, 201-1 та 201-4 КК України. Таке структурування норм дозволяє зробити висновок, що стаття 201-3 КК України виконує роль загальної норми, в якій визначено основні ознаки контрабанди товарів, тоді як статті 201, 201-1 та 201-4 є спеціальними, деталізуючи окремі види суспільно небезпечних предметів переміщення через митний кордон¹.

Водночас зауважимо, що попри активне обговорення в експертному та політичному середовищі, окремі види сировини, зокрема бурштин, так і не були охоплені кримінально-правовими нормами щодо контрабанди. Науковці, представники влади й громадські діячі неодноразово підкреслювали необхідність установлення кримінальної відповідальності за незаконне переміщення бурштину через митний кордон, з огляду на його руйнівний вплив на довкілля, національну економіку та правопорядок у сфері господарської діяльності. Втім, законодавчий орган зосередився виключно на врегулюванні питання незаконного видобутку бурштину, розглядаючи його передусім як внутрішню екологічну й соціально-економічну проблему, залишивши поза увагою транскордонний аспект².

Криміналісти також вже здійснювали спроби комплексного теоретичного осмислення предмету контрабанди. Наприклад, згідно з висновками Я. В. Фурмана, найбільш уразливими до контрабандного вивезення є ті культурні об'єкти, які становлять значну мистецьку, історичну або матеріальну цінність. До таких, зокрема, належать: нумізматичні артефакти, старовинні рукописи й рідкісні друковані видання; побутові речі художнього оформлення – зокрема, годинники та музичні інструменти; твори декоративно-ужиткового мистецтва (ікони, предмети культу, посуд); а також ексклюзивні вироби з дорогоцінних або інших металів, серед яких – статуетки, столове приладдя тощо. З позицій криміналістики, предметом контрабанди культурних цінностей є об'єкт, що має унікальні властивості, важливі для його ідентифікації та доказового значення в ході розслідування. Під культурними цінностями розуміють як одиничні речі, так і цілі зібрання (колекції), що мають художнє, історичне, наукове чи культурне значення. Ці предмети можуть зберігатися у своєму автентичному вигляді або бути елементами складніших артефактів. На відміну від звичайних рухомих речей, вони вирізняються специфічними ознаками, які зумовлюють їх індивідуальність та культурну винятковість³. Таких же висновків дійшли й інші фахівці⁴.

¹ Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. 2024. Т. 2. Вип. 81. С. 268-277. URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301462/293629> (дата звернення: 13.07.2025).

² Ніколаєнко Т. Б. Криміналізація контрабанди товарів: сучасні виклики. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Т. 1. № 47. С. 96–105.

³ Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей: дис. ... юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. С. 62. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 28.06.2025).

⁴ Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. 2024. Т. 2. Вип. 81. С. 268–277.

Аналіз емпіричних матеріалів дозволяє констатувати, що культурні цінності відрізняються від звичайних рухомих речей специфічними характеристиками, які дозволяють відокремити їх від інших об'єктів матеріального світу. Тому при встановленні, чи належить той чи інший предмет, що переміщується через митний кордон України, до категорії культурних або історичних цінностей, слід обов'язково враховувати час його створення (епоху, століття), спосіб виготовлення (вручну чи за допомогою механізмів), рівень збереженості, цілісність, рідкісність, художню значущість та автентичність. Як правило, упродовж 2019-2025 рр. через державний кордон України поза митним контролем або із приховуванням від митного контролю намагаються перемістити: ікони, предмети нумізматики (монети, паперові грошові знаки), прикраси, археологічні предмети побуту (кубки, вази, келихи тощо), елементи старовинного одягу, статуетки, скульптури, книги, елементи військового спорядження (накладки на списи, наконечники стріл тощо), поштові марки, викопні рештки прадавніх тварин та ін.

Доволі часто окремі суб'єкти вдають до контрабанди зброї, як вогнепальної, так і холодної¹. Це і пістолети, і пістолетні патрони, і пістолети-кулемети², саморобні гладкоствольні стріляючі пристрої³, окремі частини до нарізної вогнепальної зброї тощо. Також непоодинокими є факти контрабанди технічних засобів негласного отримання інформації⁴.

Предметом контрабанди лісоматеріалів та цінних порід дерев стають, як правило, необроблені лісоматеріали, зокрема: пиломатеріали та тверді листяні породи дерев — дуб, бук, береза, ясен, вільха тощо, та хвойні породи — сосни, смереки, ялиці.

Серед підакцизних товарів, як предмету контрабанди, переважають: продукти, які містять етиловий спирт, цигарки та інші тютюнові вироби, у тому числі замінники та тютюнові відходи, рідини для електронних сигарет. Контрабанда товарів полягає у переміщенні автомобілів, планшетів, персональних комп'ютерів, мобільні телефони, зовнішні портативні акумулятори та інші предмети дрібної побутової техніки.

Висновки. Предмет кримінального правопорушення є одним із ключових елементів криміналістичної характеристики злочину контрабанди, що має вирішальне значення для розробки ефективних методичних рекомендацій щодо його розслідування. Проведене дослідження підтвердило міждисциплінарний характер поняття «предмет злочину», що потребує не лише кримінально-правового, а й криміналістичного осмислення. На підставі аналізу чинного законодавства

¹ Вирок Комінтернівського районного суду м.Харкова від 13 грудня 2024 р. у справі № 641/6985/24. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/123743119> (дата звернення: 30.06.2025).

² Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 12.11.2024 у справі 308/17854/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122938664> (дата звернення: 29.06.2025).

³ Вирок Горохівського районного суду Волинської області від 31.07.2024 у справі № 155/542/24/ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120713820> (дата звернення: 28.06.2025).

⁴ Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 17.12.2024 у справі №308/10954/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123797112> (дата звернення: 30.06.2025).

та наукових позицій встановлено, що предметами контрабанди визнаються різні об'єкти, які мають майнову, культурну або іншу суспільну цінність та незаконно переміщуються через митний кордон України. Під час розслідування слід урахувувати специфічні властивості таких предметів — особливо у випадках контрабанди культурних цінностей, зброї, технічних засобів негласного контролю, лісоматеріалів і підакцизних товарів. Також виявлено низку проблем, пов'язаних із неузгодженістю законодавчих положень щодо визначення переліку таких об'єктів, що ускладнює правозастосування. Запропоновано підходи до уточнення ознак предмета злочину як елемента криміналістичної характеристики контрабанди з метою підвищення ефективності виявлення та розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вирок Горохівського районного суду Волинської області від 31.07.2024 у справі № 155/542/24/ URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120713820> (дата звернення: 28.06.2025).
2. Вирок Комінтернівського районного суду м.Харкова від 13 грудня 2024 р. у справі № 641/6985/24. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/123743119> (дата звернення: 30.06.2025).
3. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 12.11.2024 у справі 308/17854/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122938664> (дата звернення: 29.06.2025).
4. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 17.12.2024 у справі №308/10954/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123797112> (дата звернення: 30.06.2025).
5. Давлатов Ш. Б., Купріяненко П. А. Криміналізація контрабанди товарів: проблеми застосування. Правова позиція. 2014. № 2 (43). С. 42.
6. Демидова Л. Майно як предмет злочину. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 267-275.
7. Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Контрабанда «по новому» або аналіз останніх законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Право*. 2024. Т. 2. Вип. 81. С. 268–277. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301462/293629> (дата звернення: 13.07.2025).
8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.07.2025).
9. Ніколаєнко Т. Б. Криміналізація контрабанди товарів: сучасні виклики. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Т. 1. № 47. С. 96–105.
10. Тельпіс М. В. Відмежування знарядь і засобів вчинення злочину від предмета злочину. *Право і суспільство*. 2019. № 3. Ч. 2. С. 194-200. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-33>.

11. Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей: дис. ... юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 28.06.2025).

12. Шевчук В. М. Розділ VIII «Розслідування контрабанди» / Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків, 2006. С. 481-537. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Rozslid_2006.pdf (дата звернення: 20.07.2025).

13. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Т. 49. С. 132-135.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2025

Yurii Yu. KOVALOV,

PhD in Law,

(National Scientific Center "Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute" Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO SMUGGLING: FORENSIC CHARACTERISTICS

The article examines the subject of a criminal offense as a key element of the forensic characteristics of smuggling-related crimes. The necessity of an interdisciplinary approach to its analysis — encompassing both criminal law and forensic perspectives — is substantiated. Based on an analysis of current legislation and scholarly sources, it is established that the objects of smuggling may include items of property, cultural significance, or other forms of social value that are illegally transported across the customs border of Ukraine. Particular attention is given to the characteristics of smuggled objects such as cultural valuables, weapons, and technical means of covert surveillance, timber, and excisable goods. The article identifies law enforcement challenges arising from inconsistencies in the regulatory definitions of such objects. It proposes ways to improve approaches to defining the subject of the crime in order to enhance the effectiveness of investigating smuggling-related criminal offenses.

Keywords: *criminal offense, smuggling, forensic characteristics, crime mechanism, subject of crime, cultural value, narcotic substance, firearm.*